

УДК 343.162:347.962.1

В.О. НЕМЧЕНКО, Запорізький національний університет

АКМЕОЛОГІЯ СУДДІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Ключові слова: адміністративний процес, акмеологія, особистість, потенціал, професійна діяльність, суддя, фахівець

Актуальність розробки теоретико-акмеологічних засад професійної діяльності судді в адміністративному процесі зростає не тільки через необхідність наукового осмислення цієї проблематики, але й у зв'язку з триваючою дискусією з приводу подальших напрямків реформування системи судових і правоохоронних органів України, новітніми змінами законодавства про судоустрій та статус суддів, адміністративно-процесуального законодавства та суміжних галузей. Як це вже є загальновідомим, оцінка доказів за внутрішнім переконанням судді містить низку взаємопов'язаних аспектів, основні з яких юридичний, психологічний та морально-етичний. Психологічні особливості професійної діяльності в галузі практичної юриспруденції здавна привертала увагу теоретиків і зацікавлених практиків. Суддівська психологія є дуже специфічним напрямком практичної юриспруденції.

Проблематика внутрішнього переконання судді досліджувалась В.Б. Авер'яновим, Н.М. Ахтирською, Н.Л. Дроздович, С.В. Ківаловим, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаковим, М.В. Костицьким, О.В. Кузьменком, В.Я. Марчаком, О.М. Пасенюком, О.П. Рябченко, А.О. Селівановим та ін. В наукових працях А.І. Алексєєва, А.Ф. Возного, Г.К. Синілова, А.К. Семенова, В.Ю. Фролова, В.А. Черепанова закладено вихідні принципи розроблення психології слідчо-оперативної та поліцейської діяльності. Тим не менш, віддаючи шану усім дослідникам, потрібно наголосити,

що досі не існує жодної наукової роботи, присвяченої даній юридичній проблематиці, де вивчено акмеологічні (або, точніше професійно-акмеологічні) чинники щодо формування внутрішнього переконання судді. У зв'язку з цим, метою статті є обґрунтування акмеологічної парадигми теорії професійної суддівської діяльності як основи дослідницької концепції вивчення проблеми формування внутрішнього переконання суддів адміністративних судів України.

Існування людського фактора переконливо свідчить, що у сучасних умовах вирішення цієї проблеми передбачає пошук інноваційних шляхів, які б унеможливили виникнення суддівської упередженості чи зацікавленості при розгляді справи. За цих умов постає питання про подальшу розробку наукових засад психолого-акмеологічної моделі професійної діяльності судді з метою забезпечення подальшої ефективності суддівської професійної діяльності в адміністративно-деліктній сфері, психолого-акмеологічного розвитку особистісно-професійного потенціалу судді.

У процесі пізнання вирішуються розумові завдання, що сприяють відшукуванню інформації щодо публічно-правового спору. Основним суб'єктом пізнання в адміністративному процесі виступає суддя. Потрібно відзначити, що вкрай великою є роль емоційного чинника у формуванні внутрішнього переконання судді як частково непідвласної йому самому сфери свідомості, що підтверджують і самі судді, відповідаючи на питання щодо формування їхньої внутрішньої переконання.

В українській мові термін «внутрішній» означає «який міститься всередині», відбувається в психіці людини [1, с.498]. Тому, якщо законодавець застосував до терміна «переконання» ще й визначення «внутрішнє», то це зроблено з єдиною метою – наголосити на самостійності й незалежності формування переконання [2, с.75]. Тобто, терміном «внутрішнє» законодавець підкреслює, що переконання особи при оцінці доказів є глибоко

особистим переконанням судді, і воно позбавлене будь-якого стороннього зовнішнього впливу. Внутрішнє переконання судді не є інтуїтивним висновком, оскільки має бути обґрунтованим, визначатися сукупністю об'єктивних даних і системним аналізом усіх матеріалів справи, зокрема про адміністративне правопорушення.

Правосвідомість судді припускає високий рівень правового мислення. Правосвідомість складається з трьох блоків елементів: ідеологічних, психологічних і поведінкових. Ідеологічні елементи становлять систему правових принципів, ідей, теорій, доктрин, концепцій, які є результатом теоретичного, раціонального аналізу, відображення правової дійсності на основі дослідження закономірностей виникнення, становлення, функціонування та розвитку права, відбивають глибинні, найсуттєвіші його характеристики. Психологічні елементи правосвідомості є результатом стихійного емпіричного сприйняття правової дійсності членами суспільства, її відображення в думках, переживаннях, почуттях, емоціях, оцінках. Блок поведінкових елементів становить вольовий бік правосвідомості [3, с.49].

Правосвідомість судді під час оцінки доказів в адміністративному процесі багато у чому визначається певними традиціями суспільства на конкретному етапі його розвитку, соціально-економічними умовами життя, звичаями, моральними принципами, нормами поведінки, політичними симпатіями тощо. В Україні з останнім пов'язані суттєві обмеження щодо можливої належності суддів до політичних партій і профспілок. До того ж, детермінантами формування суддівської правосвідомості є система поглядів, ідей, уявлень, теорій, а також почуттів, емоцій і переживань [4, с.6].

Акмеологічна модель професійної суддівської діяльності, зокрема в адміністративному процесі, фактично уявляє оптимальний варіант особистісно-професійного сходження до максимального рівня продуктивності, де на першому місці посідають проблеми

безпомилкового формування внутрішнього переконання судді. Таку умовну модель визначають: 1) акмеологічні критерії – мірило оцінки професійного становлення судді; 2) акмеологічні показники (вони ж акмеологічні інваріанти) – професійні завдання адміністративно-деліктного провадження і конкретного рівня розвитку суддівського професіоналізму; 3) акмеологічні рівні – ступінь розвитку професіоналізму судді, що спеціалізується на розгляді справ про адміністративні правопорушення.

Шляхи та методи розвитку професійної майстерності віддзеркалюються в акмеологічних технологіях. У свою чергу, акмеологічний алгоритм – це послідовність і етапи розвитку [5]. К. Абульханова-Славська, О. Бодальов, А. Деркач, Н. Кузьміна, Л. Лаптев підкреслюють, що принциповим для акмеології є висновок, який стосується основного положення методологічних засад – акмеологічних закономірностей, тобто стійких зв'язків і відношень між професійним і особистісним розвитком людини (*перше*), а також між різними рівнями організації психічних процесів у ході цього розвитку (*друге*). Ці закони-тенденції мають варіативність за наявності спільного. Вони мають одночасно і об'єктивний, і суб'єктивний характер. Об'єктивність детермінується характером умов і чинників, а суб'єктивність пов'язана з індивідуально-особистісними передумовами з відображенням об'єктивних чинників в особистісному значенні [6].

Можливість уведення акмеологічної компоненти у виділеному аспекті аналізу професійної кар'єри забезпечується інтенсивним розвитком, особливо останнім часом, напрямку акмеологічної науки.

Об'єднання зазначених термінів (суб'єкт + акме) для позначення ще одного аспекту аналізу додатково до вже існуючих підходів є перспективним ще й тому, що, на нашу думку, максимального успіху на державній службі в сучасних умовах можна досягти лише тоді, коли державний службовець, що реалізує цей вид управлінської

діяльності, відчуває себе її реальним суб'єктом.

Диференціальна акмеологія за своєю суттю доповнює закономірності загальної акмеології при фіксації вектора «індивідуальність» [7].

І тому предметом диференціальної акмеології – у широкому розумінні – стають процеси, закономірності, механізми вдосконалення людини в інтегративній цілості і єдності в поведженні індивідуальних і загальноособистісних властивостей суб'єкта психічної діяльності, що веде до гармонізації суб'єкта життєдіяльності, праці, спілкування, що призводить до оптимальних шляхів самореалізації в ході усвідомлення *акме*. У більш вузькому розумінні предметом диференціальної акмеології є пошук законів і закономірностей формування цілісної індивідуальності для планування оптимальних шляхів досягнення *акме*, що сприяє саморозвитку й самовдосконаленню зрілої особистості, її самореалізації, самоосвіті, самокорекції й самоорганізації, якщо фіксовані – поряд із критерієм успіху – нормативні критерії безперервного й завжди індивідуалізованого розвитку ініціативності, креативності, творчості з метою збереження психічного й соматичного здоров'я. При цьому розвиток диференціальної акмеології вимагає поєднання комплексного й системного підходів у єдності теорії, методології, експерименту й практики [7, с.211].

Такий підхід забезпечує реалізацію головної мети диференціальної акмеології – удосконалення зрілої людини в умовах нормативних критеріїв успіху при цілеутворенні й ефективності цілеспрямованості в структурі життєдіяльності. Тут необхідна індивідуалізована акмеологічна допомога в досягненні нею вершин у фізичному, духовно-моральному й професійному розвитку. Критеріальна орієнтація оптимального досягнення *акме* й здолаття з *акме* – збереження психічного й соматичного здоров'я людини й гуманізації психічного розвитку.

Підкреслимо, що розбіжність між рівнем

актуального розвитку (визначається складністю професійних завдань, що вирішуються працівником самостійно) й рівнем потенційного розвитку (професійним результатом, якого особа може досягнути, вирішуючи службові завдання колективно чи за допомогою інших співпрацівників) в акмеології має назву як *зона найближчого розвитку особистості*.

Сучасне розуміння акмеології настановує теоретичні дослідження на практичні пошуки щодо самовдосконалення та саморегуляції особистості фахівця [8], і зокрема – судді. Традиційно акмеологія розглядає феноменологію, закономірності та механізми розвитку людини на стадії її зрілості. В той же час набуття соціального і морального досвіду, розвиток вмінь і навичок, в тому числі й управлінських, що є невід'ємними показниками майстерності й професіоналізму, закладаються ще в дитинстві. Отже, зрозуміло, що досвідченим фахівцем суддя не народжується, адже на стан зрілості «працюють» всі попередні етапи розвитку особистості. Таким чином, йдеться про корекцію деяких вихідних наукових даних, зокрема про розширення прийнятих вікових рамок акмеології.

Таким чином, акмеологічна концепція орієнтує на формування цілісного (тобто не обмеженого складом досліджуваних проблем) і досить збалансованого (за ступенем їхньої вивченості) знання про психологічне забезпечення судді на всьому протязі його професійного шляху.

Акме як вершина зрілості є багатомірним станом людини, що охоплює певний період його розвитку, характеризує, наскільки він відбувся як громадянин, фахівець своєї справи, як особистість [9]. В акмеологічних дослідженнях мова повинна вестися про професіоналізм, що включає в себе два аспекти – *професіоналізм особистості* й *професіоналізм діяльності*. Це істотно розширює можливості акмеологічних досліджень і виводить їх на рівень особистісного у професіоналізмі [10]. Дослідження,

проведені за цим напрямком акмеології, дозволили зробити базове визначення професіоналізму діяльності як якісної характеристики суб'єкта діяльності, що відображає високу професійну кваліфікацію й компетентність, розмаїтість ефективних професійних навичок і вмінь, володіння сучасними алгоритмами й способами рішення професійних завдань, що дозволяє здійснювати діяльність із високою продуктивністю [11].

Ще засновник судової етики А.Ф. Коні в судовій діяльності завжди відводив особистості судді. Велика увага в його працях була приділена проблемі внутрішнього переконання судді. Суддя, на думку А.Ф. Коні, повинен напружувати усі свої внутрішні сили для відшукування істини в справі [12, с.34]. В основі судового рішення в адміністративній справі (так само, як і за всіма іншими категоріями судових справ) має бути не тільки логічна неминучість, але й моральний обов'язок. Процес формування внутрішнього переконання судді пов'язаний з безперервним вирішенням виникаючих сумнівів [13, с.231]. Здійснення суддівських обов'язків є одним із найскладніших видів людської діяльності, яка вимагає напруги всіх моральних і фізичних чинностей, уміння аналізувати й зважувати. Тому жоден суддя, що навіть має гарну професійну підготовку й великий досвід практичної роботи, не гарантований від помилок. Потрібно визнати, що розглядаючи юридичну справу будь-якого виду, суд не в змозі встановити абсолютну істину. Вона завжди є неповною, частковою і відносною [13, с.233]. З цього приводу необхідно відзначити, що нормативно регламентовані лише службові обов'язки судді. Але поряд із службовим існує й обов'язок моральний, який у судді укладається, насамперед, у вигляді слушного відношення до всіх учасників (сторін), в нашому випадку, адміністративного процесу. Тем більше, що результати судової діяльності залежать не тільки від індивідуальних рис

самих суддів, але й від діяльності інших учасників процесу [13, с.236].

Ключовим елементом при застосуванні суддівського розсуду є категорія вибору, обмежена загальними і спеціальними межами [14, с.75]. Таким чином, зміст акмеологічної концепції формування суддівського професіоналізму полягає у розгляді єдності процесів професійного та особистісного розвитку та вказівки шляхів досягнення професійної майстерності на ґрунті реалізації *творчого потенціалу особистості судді*, що набуває особливого значення у процесах формування внутрішнього переконання судді в адміністративному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новий тлумачний словник української мови: у 4 томах: Т.1 А-Є / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : АКОНІТ, 2001. – 912 с.
2. Грошевий Ю. М. Докази та доказування у кримінальному процесі / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – К.: КНТ, 2006. – 272 с.
3. Осипова Н. П. Правосвідомість / Осипова Н. П., Тимошук О. Д. // Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2003. – Т. 5: П–С. – 736 с.
4. Дроздович Н. Л. Формування внутрішнього переконання судді у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н. Л. Дроздович ; Акад. адвокатури України. – К., 2011. – 16 с.
5. Абульханова-Славская К. Акмеология вчера, сегодня, завтра / К. Абульханова-Славская, А. Бодалев, А. Деркач, Н. Кузьмина, Л. Лаптев // Прикладная психология и психоанализ. – 1997. – № 1. – С. 1–16.
6. Деркач А. А. Профессионализм деятельности в особах экстремальных условиях / А. А. Деркач, В. Г. Зызыкин. – М. : РАГС, 1998. – 178 с.

7. Базылевич Т. Ф. Линии преемственности комплексного и системного подхода в дифференциальной акмеологии / Т. Ф. Базылевич // Мир психологии. – 2006. – № 3. – С. 203–212.

8. Маркелова Л. В. Акмеологические условия и факторы личностно-профессионального самосовершенствования государственных служащих : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.13 / Л. В. Маркелова ; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – М., 2002. – 24 с.

9. Красильникова К. А. Акмеологические условия и факторы профессионального самоутверждения кадров государственной службы: дисс. ... кандидата психол. наук : 19.00.13 / Красильникова К. А. – М., 2006. – 255 с.

10. Мурашко С. Ф. Акмеологические условия развития профессионального Я госу-

дарственных служащих : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.13 / С. Ф. Мурашко ; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – М., 2000. – 24 с.

11. Реан А. А. Развитие профессионализма: проблемы изучения / А. А. Реан // Психологические основы профессиональной деятельности : хрестоматия / сост. В. А. Бодров. – М. : ПЕР СЭ; Логос, 2007. – С. 564–570.

12. Кони А. Ф. Избранные труды и речи / А. Ф. Кони ; сост. И. Потапчук. – М. : Автограф, 2000. – 424 с.

13. Васильев В. Л. Юридическая психология : учебник / В. Л. Васильев. – 5-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Питер, 2003. – 656 с.

14. Папкова О. А. Усмотрение суда : монография / О. А. Папкова. – М. : Статут, 2005. – 413 с.

Немченко В. О. Акмеологія суддівської діяльності в адміністративному процесі / В. О. Немченко // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 402–406 [Електронний ресурс].

Розглянуто теоретико-акмеологічні засади професійної діяльності судді в адміністративному процесі. Звернуто увагу на психологічні особливості професійної діяльності в галузі практичної юриспруденції. Досліджується правосвідомість судді та її складові елементи. Також зосереджено увагу на шляхах і методах розвитку професійної майстерності судді, що віддзеркалюються в акмеологічних технологіях.

Немченко В.А. Акмеология судейской деятельности в административном процессе

Рассмотрены теоретико-акмеологические основы профессиональной деятельности судьи в административном процессе. Обращено внимание на психологические особенности профессиональной деятельности в области практической юриспруденции. Исследуется правосознание судьи и ее составные элементы. Также сосредоточено внимание на путях и методах развития профессионального мастерства судьи, которые отражаются в акмеологических технологиях.

Nemchenko V.A. Acmeology of Activities of Judges in the Administrative Process

The article studies the theoretical and acmeological bases of the professional activity of a judge in administrative procedure. The author attracts the reader's attention to the psychological peculiarities of professional activity in the sphere of practical jurisprudence. The author investigates the legal awareness of a judge and its elements. The attention is also concentrated on the ways and methods of developing the mastery of a judge. These methods are reflected in acmeological technologies.